

IN MEMORIAM

**VALENTIN ZELENCIUC: 90 ANI DE LA NAȘTERE
(26.10.1928–30.03.2003)**

Valentin Zelenciuc a venit pe lume într-un miez de toamnă, la o margine a romanității, într-o localitate de pe malul Bugului. Ursitele și timpul i-au hărăzit o viață mai puțin ordinară: pe cât de frumoasă și interesantă, pe atât de neliniștită și plină de obstacole, o viață cu urcușuri luminoase, dar și cu pante alunecoase, cu drumuri multe și diferite, în necontenită pendulare între eternul praf de la țară și splendida eleganță a celor mai avansate centre științifice și culturale. Lui Valentin Zelenciuc, născut la 26 octombrie 1928 în comuna Grigoreuca Nouă (*ukr.* Novohryhorivka, *rus.* Novogrigorovka), o localitate cu populație românească, situată la câțiva kilometri mai la sud de orașul Voznesensk, regiunea Nicolaev, Ucraina, i-a fost rânduit să devină etnolog, om de știință, să se afle permanent antrenat într-o prodigioasă activitate de cercetare științifică și de organizare a muncii științifice. Împlinirea unui asemenea destin nu ar fi deloc ușoară în orice condiții, însă a fost și mai dificilă în contextul impus de politica moscovită, care declara „înflorirea națiilor”, concomitent aspirând la „contopirea lor inevitabilă” și „cât mai grabnică” întru „constituirea marelui popor sovietic”. Autoritățile sovietice considerau suspecte investigațiile etnografice, de aceea le supuneau unui control sever. Este necesar să menționăm că studierea tradițiilor și folclorului românesc în spațiul de la est de Prut era supravegheată cu o rigoare sporită. Valentin Zelenciuc, angajat după absolvirea Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău, în anul 1954, în calitate de cercetător științific la Institutul de Istorie al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe din URSS (predecesoarea Academiei de Științe a Moldovei), a fost nevoit, ca și ceilalți colegi de breaslă, să muncească în circumstanțele respective.

Suținând în anul 1959 la Institutul de Etnografie și Folclor din Moscova teza de doctor în istorie cu tema „Viața de familie a țăranilor din Basarabia în secolul al XIX-lea”, a devenit unul din primii etnografi profesioniști din Basarabia postbelică. O pierdea de fier trăsese regimul comunist peste realizările etnografiei românești de până la război. Ca peste o miriște arsă trebuiau semănate boabele unui grâu ce avea să rodească mai târziu. V. Zelenciuc și-a asumat această responsabilitate. Domniei Sale îi revine meritul de a fi pus la începutul anilor '60 temelia cercetărilor etnografice în Republica Moldova.

În anul 1961, sub conducerea lui V. Zelenciuc, a fost organizat în cadrul Institutului de Istorie un sector de etnografie, care în anul 1969, din aceeași inițiativă, este separat de Institutul de Istorie și reorganizat în Secția (cu statut de institut) de Etnografie și Studiul Artelor. Cu timpul, instituția s-a consolidat și s-a extins, încât pe baza acesteia a fost posibilă fondarea a patru institute academice: Institutul de Etnografie și Folclor, Institutul de Arheologie și Istorie Veche, Institutul de Istorie și Teorie a Artelor și Institutul Minorităților Naționale. Contribuția lui V. Zelenciuc la obținerea acestor realizări, cu adevărat valoroase, este îndubitabilă. Crearea unui teren fertil pentru constituirea noilor structuri academice se datorează în mare parte talentului său organizatoric, iscusinței de a selecta cadrele, nemaivorbind de înalta calificare profesională și erudiția impresionantă. Aceste calități i-au servit, de asemenea, pentru a se afla cu succes, mulți ani la rând, în fruntea unei instituții științifice cu domenii de studiu atât de eterogene. Ca picătura de apă, ce își sapă calea prin stânca dură, pas cu pas, cu răbdare, cu pricepere, dar și cu multă abilitate, V. Zelenciuc a știut să-și aducă întotdeauna la finalitate proiectele.

În calitate de profesor universitar și de conducător științific, Valentin Zelenciuc a pregătit un număr considerabil de specialiști în domeniul etnografiei. Discipoli ai Domniei Sale sunt: Iurie Popovici, specialist apreciat în domeniul obiceiurilor calendaristice; Maria Marunevici și Stepan Curoglo, investigați și promotori ai culturii găgăuze; Andrei Galben, cercetător al dreptului tradițional, rector, fondator al Universității Libere Internaționale din Moldova; Natalia Kalașnikova, specialistă în domeniul portului popular, șefa Departamentului sud-est european al Muzeului Rus de Etnografie din Sankt Petersburg; Elena Postolachi, cercetătoare a meșteșugurilor artistice; Olga Luchianet și Alexandru Perjaru, investigați în domeniul istoriografiei; Alexandru Furtună, specialist în domeniul păstoritului tradițional etc. Precum pasărea crește rânduri de pui, pregătindu-i pentru zbor, la fel și V. Zelenciuc crește generații de etnografi, lansându-i în cercetare, bine instruiți și cu dragoste pentru munca lor.

Etnografia nu are viabilitate în absența investigațiilor de teren. La cumpăna anilor '50-'60 a început colectarea sistematică a materialelor etnografice în cadrul unor expediții cu spectru tematic vast: istoria satelor, obiceiurile de familie și cele calendarice, locuința tradițională, portul popular, agricultura tradițională, păstoritul, medicina populară, alimentația tradițională, meșteșugurile tradiționale etc. Fără a exagera, se poate afirma că majoritatea etnografilor din Moldova, care s-au format ca cercetători pe timpul când știința etnografică era dirijată de Valentin Zelenciuc, au trecut școala investigației de teren, condusă de Domnia Sa. Această școală se caracterizează prin exigență în ceea ce privește autenticitatea materialului colectat și prin atenția deosebită, acordată variantelor locale ale fenomenelor studiate, în temeiul cărora se stabileau ulterior încadrări tipologice, erau argumentate concluzii – altfel spus, se efectua muncă științifică.

În anii 1968–1989, împreună cu cercetătorii științifici, participau la studiul de teren și studenții Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova, unde Valentin Zelenciuc, profesor, doctor, membru corespondent al AȘM, ținea cursuri de etnografie. Uneori luau parte la expediții și studenți de la Universitatea Pedagogică „I. Creangă” din Chișinău. În afară de impactul educațional ce îl avea asupra studenților, participarea lor la investigațiile de teren alături de cercetătorii științifici oferea posibilitatea de evidențiere a celor cu vocație în domeniu, astfel pregătind baza de selecție a viitoarelor cadre științifice. În perioada respectivă a fost acumulată o bogată și prețioasă colecție de material etnografic, ce merită să fie publicată.

Am făcut parte de mai multe ori din echipa de lucru pe teren, condusă de Valentin Zelenciuc, și de fiecare dată aveam impresia că pentru Domnia Sa orice întâlnire cu oamenii de la sat constituie nu doar o sursă de informații etnografice, ci mai curând o stare interioară de fascinație. Știind că V. Zelenciuc a locuit la țară, mediu de funcționare amplă a tradiției, doar în fragedă copilărie, mă întrebam de unde vine asemenea trăire. Poate că prin ochii curioși ai vârstei inocenței a surprins și a fost impresionat de asemănările și diferențele tradițiilor din localitatea natală de la Bug și din cea de la Nistru, unde se transferase familia sa între timp. Studiile medii și cele de facultate le-a făcut deja la oraș, la Tiraspol și la Chișinău, dar obișnuința din copilărie și-o fi lăsat amprenta pentru totdeauna asupra felului de a simți și de a vedea lumea, ceea ce este deosebit de important pentru un etnograf.

Valentin Zelenciuc a debutat în anul 1956 cu un articol științific intitulat „Освещение народной культуры и быта молдаван в этнографической литературе” (Reflectarea culturii populare și a vieții cotidiene a moldovenilor în literatura etnografică), publicat în revista academică, „Известия Молдавского филиала АН СССР” (Buletin informativ al Filialei Moldovenești a AȘ din URSS), Chișinău, 1956, nr. 4. Articolul este dedicat unor probleme de istoriografie. Vom remarca doar două succinte pasaje din lucrare (traducerea din limba rusă ne aparține): 1. „În Basarabia, în perioada anilor '30, Institutul Social Român a editat descrierile monografice ale satelor Copanca și Nișcani din județul Bender (la subsolul paginii sunt indicate datele bibliografice – n. n.). Acestea reprezintă lucrări etnografice de înaltă calitate, care, pe lângă elucidarea obiceiurilor și credințelor, conțin materiale folclorice și lingvistice, fiind descrise, de asemenea, uneltele agricole și obiectele de uz casnic” (p. 110). 2. „Investigând lucrările etnografice referitoare la cultura și viața tradițională a moldovenilor, nu pot fi trecute cu vederea lucrările etnografilor români. Vom menționa că multe fenomene din domeniul vieții materiale și spirituale, constatate de noi la țărani moldoveni din secolul al XIX-lea, sunt atestate și la țărani din România. Deosebirile care există (mai puține în cultura spirituală și mai pronunțate în domeniul locuinței, al vestimentației) în majoritatea cazurilor nu poartă un caracter etnic, ci unul regional” (p. 112).

Trebuie să recunoaștem că, în condițiile restricțiilor ideologice de la mijlocul anilor '50, afirmarea ideii de identitate etnică a moldovenilor și a românilor implica mult curaj, iar pentru V. Zelenciuc, care se afla abia la început de cale, implica chiar riscul de a cădea înainte de a demara pe traseul său științific.

Ulterior V. Zelenciuc s-a mai referit la unele aspecte ale subiectului, tratându-le mai deschis sau mai voalat, depășind nu rareori posibilitatea ce i-o ofereau timpurile. În anii 1993–1998 a editat trei articole de prestanță (unul în colaborare cu dna Maria Bâtcă de la Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu” al Academiei Române, București), consacrate problemelor de identitate etnică a românilor din spațiul de la est de Prut.

Prima carte semnată de Valentin Zelenciuc a apărut în anul 1959. Este un studiu comparativ referitor la obiceiurile de nuntă și cele de înmormântare. Analiza comparată a fenomenelor examinate prevalază în majoritatea cercetărilor Domniei Sale, nefiind ignorată, desigur, elucidarea faptelor în aspect structural, precum și oglindirea evoluției acestora pe axă verticală și orizontală. Luând în dezbatere structura obiceiurilor nuptiale din Basarabia, V. Zelenciuc a fost primul dintre cercetătorii basarabeni care a relevat identitatea lor cu cele din alte zone etnografice românești. În multe din lucrările etnologului V. Zelenciuc, fenomenele de cultură populară (portul popular, datinile și obiceiurile etc.), care în arealul din stânga Prutului au rămas să dănuie, înfruntând mai mult decât bariera timpului, sunt tratate ca parte integrantă a culturii tradiționale românești. Domnia Sa constată în publicațiile sale că zonele etnografice în care se încadrează și spațiile din Republica Moldova nu au limitele de hotar nici pe Nistru, nici pe Prut, depășind aceste râuri ca baraje naturale. Alte concepții științifice importante ce se remarcă în scrierile sale se referă la continuitatea elementelor neolitice în cultura noastră tradițională și, de asemenea, la prevalarea moștenirii dacice asupra celei romane în cultura tradițională, în general, și în portul tradițional românesc, în special.

Valentin Zelenciuc a pledat pentru adevărul istoric în calitate de om de știință, precum și de cetățean, de reprezentant al neamului. Voi aduce două exemple. 1. V. Zelenciuc a avut posibilitatea de a se documenta în mai multe biblioteci cu literatură deosebit de valoroasă. Este de remarcat însă faptul că a avut o șansă cu totul excepțională pentru un cercetător științific din Moldova sovietică, cea de a se documenta în biblioteca Vaticanului. Peste un timp după întoarcere a organizat două așa-numite consilii științifice de problemă care aveau ca subiect de discuție probleme referitoa-

re la etnogeneza moldovenilor, iar punctul de vedere, susținut de Domnia Sa și de unii savanți invitați din Țările Baltice, de la Petersburg, în multe aspecte, era diferit de cel promovat oficial până atunci în RSS Moldovenească. La ședințe erau invitați cercetători științifici care aveau tangență în studiile lor cu tema etnogenezei, angajați în toate instituțiile din Moldova. Discuțiile însă n-au durat prea mult, iar V. Zelenciuc a fost eliberat din funcția de director al institutului, invocându-se, bineînțeles, alt motiv. 2. Perioada trezirii naționale de la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90 a fost pentru mulți dintre cei considerați celebri un adevărat test de onestitate și curaj civic, pe care, cu regret, unii, care mai târziu s-au declarat mari patrioți și chiar martiri, nu l-au trecut. Pe când cei mai tineri erau implicați în colectarea semnăturilor în susținerea revenirii la scrierea cu grafie latină, cei considerați personalități de prestigiu erau solicitați să semneze. Valentin Zelenciuc a semnat fără nici o ezitare și ne-a spus: „Orice om, și în special un cercetător științific, are datoria morală de a respecta adevărul, care, mai devreme sau mai târziu, poate peste sute de ani, se va afirma”.

Autor a numeroase studii etnografice, V. Zelenciuc a abordat prioritar câteva teme, cărora le-a rămas fidel în toată cariera profesională: obiceiurile calendarice și de familie, portul popular, domeniul etnodemografiei și al proceselor etnice. În anul 1981 V. Zelenciuc a devenit doctor habilitat în istorie, susținând la Institutul de Etnografie și Folclor „N. N. Mikluho-Maklai” din Moscova teza cu tema „Populația Basarabiei și a Transnistriei în secolul al XIX-lea”, un valoros studiu etnodemografic. Investigațiilor etnografice realizate de Valentin Zelenciuc le este specifică tendința spre o abordare interdisciplinară și complexă a problemelor studiate. Cele mai importante lucrări ale lui Zelenciuc au fost apreciate de către specialiști din Republica Moldova și de peste hotare, au fost recenzate și citate în mai multe rânduri, fiind considerate repere științifice de încredere.

Aproape jumătate de secol a trudit, cu dragoste și dăruire, bucurându-se de succese și învingând dificultăți, etnologul Valentin Zelenciuc, doctor habilitat în istorie, profesor, membru corespondent al AȘM. Opera sa științifică, maniera sa de lucru, personalitatea sa rămân pentru noi un model.

Raisa OSADCI